

Aliis Aalman

Mina ei käinud siis veel koolis

1

Mina ei käinud siis veel koolis. Siis, kui linnud kogusid tuuled tiibadesse ja tõusid sügise hakul lendu. Kallutasin pea kuklasse ja lugesin üle hanede kõhualused ning hommikul ärkasin naabrikuke lauluga, et minna vaatama, kas hallad on maas. Olidki. Kirme kattis muru ja koerte porised jäljed. Kirme oli laotanud ennast peenardele, kus suvel olid kasvanud tulbid ja priimulad. Vanaema oli rääkinud küll, et luikede minekuga tuleb ka lumi, aga meie tiigil olid luiged endiselt ja mina lund ei oodanud. Ootasin kooli minemist. Ootasin, et kui kasvan veidike pikemaks, nii et ulatun üle aia naabrite poole vaatama, ilma et peaks kikivarvule tõusma, kui kasvan pikemaks ja saan selga koolirüü, siis võin uidata ka metsa poole. Üksi ei lastud minna. Mineva talvel oligi Jaagup kadunuks jäänud, kui läks kord üksi üle raudtee. Tal oli padrikus onn. Oli ise laudadest kokku löönud, oksad peale sättinud. Pajuvõsa peidik, kus ta vahel poistega mängis, et nad on sõdurid ja kaitsevad vabadust. Olid veel vanaisa vana fotoaparaadiga koos pildi teinud ja lubasid eneste keskel, et sellest kellelegi ei räägi, aga jutud läksid liikvele ja kõigile see ei meeldinud. Et poisid mängivad sõda. Et kujutavad ennast ette suurte vabastajatena. Et juba ootavad, millal saaksid kätte pärispüssid päriskuulidega. „Kelle nad esimesena maha lasevad?“ oli küsimus võbisevail huulil. „Kelle viimasena?“ Sest ka sellel oli tähtsus. Viimane pidi kannatama suurimat hirmu, värisema, et varsti tullakse ka tema juurde. Vanem põlvkond teadis rääkida. Nemad olid kursis. Mina veel ei teadnud, kuid õppisin neilt. Kujutasin ette, kelle jaoks võiksin ise viimane olla. Ükskord ka ütlesin. Sosistasin vaikselt emale ja kihistasin elevusest naerda, et olin vastuse välja mõelnud. Aga ema vangutas pead. „Nii ei ole õige,“ ütles ta. „Nii ei tohiks üldse ettegi kujutada.“ Ta lisas midagi kurja karja kutsumisest. Ükskord murdiski hunt naabrimehe lamba. Vedas verisena üle põllu. Ema ütles, et sellepärast ta meitele lambaid ei tahtnudki. Ütles, et tema süda ei suudaks seda taluda. Ainult kanad, lehm ja kaks siga – nendest piisas. Mulle õpetati, kuidas nende eest hoolt kanda. Kõige armsamaks said siiski linnud. Need, kes lehvitasid tiibu ja kaagutasid häälekalt, mina ühes nendega. Ja sel ajal, kui poisid mängisid, et tokid on relvad, korjasin mina samblavõõbatud oksa, et nendega lompides, kõige lehtede ja õlilaikude ja kärbselaipadega kujuteldavat suppi segada. Mul olid nähtamatud loomad, keda supiga toita. Ravisin neid tõbedest ja marutaudist. Uskusin, et minu leem teeb maailma terveks. Aga vahepeal vehkisin tokiga ka selleks, et kanu korrale kutsuda. Mingi osa minust, kas või väike osa, tahtis siiski ette kujutada ennast poiste kampa. Et kui neil on relvad, võiksin mina ju vägesid juhatada. Kanad olid minu sõdurid.

Mina ei käinud siis veel koolis. Jaagup juba käis ja jäi kadunuks. Nii palju tarkust tal ikkagi polnud, et mitte rühkida üle raudtee tihnikusse, kus oksad ei praksunud mitte ainult loomade nõtkest jalgadest, vaid millestki muust. Kes teab, mis elajad seal luusisid. Mulle ei räägitud neist kollidest, kes kuuskede all kummitasid. Öeldi hoopis, et vaataksin närbuvaid lilli ja mõtleksin selle peale, kuidas aeg käib ringidena, ühel hetkel oled ringi alguses, aga mitte nii nagu enne, vaid pisut teisiti. Ja see teisiti tähendaski, et aeg on möödunud. „Selle-pärast on puudelgi aastaringid,“ üles vanaema ja vedas

näpuga järge kasekännul, mis veel kevadel oli andnud meile mahla. Aga nüüd oli puu hakanud ohustama maja ja see tuli maha võtta. „Ohud tuleb ikka eemaldada,” ütles vanaema ja mina uskusin, noogutasin kaasa. „Ka need ohud, mis on südamele kallid.” Sellest viimasest ma aru ei saanud, sest ma ei käinud veel koolis, aga uskusin, et kui ma ükskord lõpuks oma lakk-kingadega sinna pisut kõledasse kumisevasse majja astun, küll siis saan teada, mida tähendavad need segased laused, mis paistsid suurtele tähendavat palju rohkem kui lastele. Või äkki olid suured unustanud, kuidas asju lihtsalt öelda. Võib-olla kaasneb suureks saamisega keerukus, millest pole võimalik välja rabeleda.

Pärast Jaagupi kadumist olid täiskasvanud mures. Nad ei teadnud, kes või mis võis metsas varitseda, aga midagi oli ometi juhtunud. Midagi sellist, mida tuli saladuses hoida. Seda oli näha sellest, et sõpruskond läks laiali. Tänaval koos jölkunud poisid ei vaadanud üksteisele enam järsku otsa ja kui mina küsisin Hanneselt, mis on juhtunud, kogus Hannes tati kokku ja sülitas otse kõnnitee kruusale. Ta pilgutas oma meepruune silmi ja vangutas pead. Lubasin sel hetkel, et mina enam kive ei kogu. Kunagi ei tea, kes on neile varem sülitanud ja kuidas saan väärtustada kivi, mille küljes on kuivanud tatt. „Sa pärid liiga palju,” ütles tema.

„Ma tahan ju teada.”

„See pole sinu asi,” ütles ta ja kohendas mütsilätut. „Milleks on sul vaja teada? Ise oled tatikas.”

Kulmud tõmbusid kipra, kui jõllitasin kivi. Varemgi olid naabruskonna poisid pildunud minu poole sõnu nagu „tatikas” ja „tatilärakas”, aga mina seda ei mõistnud. Polnud ma ju neid tülitanud, ometi pidasid nad vajalikuks mulle haiget teha. Olin toona veel ka liiga sõnaaher, et suuta neile midagi vastu öelda. Pigem vajasid kõrvad longu nagu krantsil ja ma lonkisin sinnapoole, kust paistis ema lilleline kleit, ja seegi tegi poistele nalja, et ma nüüd, saba jalge vahel, kellegi kaitsva tiiva alt üritan lohutust leida. Seisin lihtsalt kõrval, kuni ema andis sigadele süüa või kitkus peenrast umbrohtu. „Mis sa jälle nagu pudulojus?” küsis ta armsasti, kuid ei vaadanud mu poole ega näinud pisaraid, mis mul silmisse kippusid. Ma ju tahtsin poistele meeldida niigi palju, et nendega samasse mängu saada, aga nemad ei võtt. Nemad narrisid ja kutsusid mind mängu ajal mädamunaks, kelle eest tuli ära joosta. Ütlesid, et ma olen haigus. Ütlesid, et ma nakkan. Ütlesid, et ma olen mäda. Nii mäda, et ei kõlba isegi mädamuna mängu. Ükskõik kuidas ma ka ei püüdnud neid kätte saada, ükskõik kui palju ma ka ravivat suppi ei seganud, ükskõik kui palju ma ka seda ei lürpinud, olid nemad ikka kiiremad eest ära jooksmas. Sellepärast ma tahtsingi suureks saada. Et ma lõpuks neile järele jõuaks. Et mind lõpuks mängu võetak. Ühel päeval pidin ma ju olema rohkem kui tatilärakas.

„Ootan suureks kasvamist,” vastasin vaikselt ja tirisin auklikku särgiserva. Sõrm läks august läbi. Keerutasin riidet, kuni see pigistas. Sõrm värvus lillakaks ja surises. Põrnitsesin seda pundunud nahka, mis ähvardas justkui lõhki minna. Aga siis tekkis mul hirm, et jään sõrmest ilma. Lasin särgist lahti.

„Mis, sina suureks?” imestas ema. Ma küll sain aru, et ta tegi nalja, kuid sel hetkel tundus ta nii väga nagu need poisid. Kartsin, et kui ema peaks mängu mõtlema, ei pääseks mina sinna osaliseks. „Sina jääd meil igavesti väikseks nääpsuks. Minu armsaks nääpsuks.”

Tahtsin sülitada. Tahtsin sinnasamasse sülitada, olgu sigade juurde või peenrassa või otse ema kleidile. Aga neelasin tati alla. Neelasin kurbuse alla. See vajuks mu hinge sügavasse kaevu ja rääkis vee tilkumise keeli. Kaevus on õhku vähe ja ma kuulsin, kuidas kurbus sügavalt hingas. Hingas, nagu iga hingetõmme oleks viimane, kuid ometi ei surnud ta ära. Ma tahtsin kasvada suureks, et minna üksi metsa ja otsida üles Jaagupi peidupaik. Ma tahtsin teada, mis toimub seal padri-kus. See, millest täiskasvanud mulle rääkida ei tahtnud. Ma tahtsin kordki olla julgem kui Hannes ja teised.

2

Ma ei käinud siis veel koolis, kui tabasin Pille kuuri tagant Vassele suud andmas. Ma ei saanud aru, mille pärast ta seda tegi. Palaviku puhul pani ema huuled vastu laupa ja katsus nii, aga Pille oli oma suu otse vastu Vasse oma surunud. Ma ei mõistnud, mille pärast. Oli neil mõlemal ehk palavik? Teadsin, et meil on riulil purk põdrasamblikuga, aga kas tee neid aitaks?

Nad ei näinud mind. Olin nagu vari. Nagu vanaema kass Miisu, keda polnud tihtipeale näha, aga ometi oli ta alati kusagil läheduses. Ta andis endast märku nõnda, et tõi hiirelaibad ukse ette ja lasi koertel nendega mängida. Ma mõtlesin, et huvitav, kelle uksele viidi Jaagup ja kas keegi temaga ka mängis.

Istusin kivitrepile ja Miisu tuli kõrvale. Lükkas pea vastu käsivart ja puges siis nõnda keha ja käe vahelt läbi, saba püsti. Tegin talle pai ja ohkasin. Too suvi kukkusin mõlemad põlved katki. Tulin koju armetu ja porisena. Vanaema sikutas juustest, et mis mul küll arus oli, pimedaga veel lompides joosta ja end katki kukkuda. Ema võttis näo käte vahele ja ohkas: „Vähemalt oled sa terve.” Köök lõhnas nagu vänge valge sibul ja ma ei mõistnud, kas seepärast olid ema silmad punased ja niisked või peaksin ise tundma end süüdi. Seal, kus ema oli põlvi puutunud, kipitas. Ta käte sibulamahl segunes mu enese ereda verega. Ja kui ma sõrmega üle haava tõmbasin ja keelega maitsesin, tundsin sibula maitset.

„Mis terve? Laps on poolvigane. Juba enne ei jõudnud ta teistega sammu pidada, nüüd on veel nukram.” Vanaema surus mu toolile, lajatas kausi supiga ette ja käskis süüa. Ma sõingi, kõht nii korises. Sõin nii kiiresti, et isegi kurbus ei jõudnud hingekaevus end tagajalgadele ajada. Teadsin, miks nad pahased olid. Teadsin väga hästi, et nad olid mõelnud Jaagupi saatusele ja kartsid, et minuga võiks sama juhtuda. Aga mina ei olnud hiir nagu Jaagup, mina olin kass. Neil hetkedel, kui lapsed mind mängu ei võtnud, jälgisin Miisu tegevust ja sain targe-maks. Koolis ma siis veel ei käinud, aga juba olin natuke targem. Miisu teadis täpselt, kust hiiri leida. Nüüd teadsin mina ka.

Ma ei ehmunud enam, kui ema võttis kapist välja topsi, millesse oli kõngenud hiirepoeg. Ma ei kiljatanud. Miisu oli mind harjutanud ja nüüd ma juba teadsin, kuidas surm tuleb. Tuleb vaikselt. Isegi krabinat pole kuulda. Tuleb kohale nii, et ise ei saa arugi, et juba on majas. Ja kui surm majast välja visatakse, ei tehta sellestki suurt numbrit. Ma mõistsin, miks ka Jaagupiga oli läinud nii. Sain aru, et surmast ei räägitagi, kuigi seda näidatakse. Näidati matustel ka. Läksime kohe kalmistule ja kõndisime hanereas teistest haudadest mööda. Mõni raudrist oli kummuli vajunud, mõni haud heintesse kasvanud ja selle järgi oli teada, et keegi seal puhkajat enam ei igatse. Varbad külmetasid. Seda mäletan eriti. Tuul puhus mütsi alt juustesse ja vilises kõrvus. Ma olin trampinud jalgu ja vaielnud, et mina ei taha seda villast kampsit selga panna. Olin jooksnud emal eest ära ja tema oli andnud alla. Nüüd oli mul külm. Hoidsin pea norus ja nina pühkisin kindasse, ei julgenud ema käest taskurätti küsida. Muudkui hõõrusin ninaalust ja eks need täiskasvanud nägid ka, et ma üks tattnina olen. Ma kujutasin ette, kuidas nad pärast sosistavad. Kuidas kummutavad viinapitse ja muudkui sosistavad, mis-sugune tattnina ma olen. Kuidas mind tabab kindlasti sama saatatus nagu Jaagu-pit, puhtalt seetõttu, et ma nii hädine ja loll olen. Mõtlen, ma ei pannud isegi kampsit selga ja veel sellise tuulega! Taevas aidaku! Aga otse ei öelnud seda keegi. Pigem patsutasid õlale ja kõndisid vaikides mööda. Pigem vaatasid altkulmu vargsi minu poole ja surusid huuled kokku, nõnda et tundus, nagu nad naerataks. Me hingekaevud tilkusid samas rütmis. Ma kuulsin nende kurbust hingamas. Aga lõpuks uputasid nemad oma kurbuse pitsipõhja. Mina olin sellega edasi. Kuulsin kurbust ulgumas, aga kaevust ta välja ei saanud.

Haarasin laualt võileiva, lükkasin kilu sõrmega ema taldrikule ja sõin siis amps-haaval ära. Kilu maitse kipitas ikkagi keelele. Kipitas nii kõvasti, sest ma teadsin, kui väga kiluvõileivad Jaagupile meeldisid. Oli ta ju omal ajal mul eest ära jooksnud, võileib käes. Oli õrritanud, et tema saab kõhu täis, aga mina

pean nälgima, kuni ema koju jõuab. Vanaema oli rusikaga lävel vehkinud, et mis sa, poiss, narritad. Ma olin tahtnud naerda, kuid polnud osanud, sest ma ei teadnud, kes neist tõsisemalt räägib. Ma vist kallutasin pead ja kahtlesin neis mõlemas. Ma vist mõtlesin, et mina küll kiluleiba sööma ei hakka, pigem nälgingi. Nüüd mõtlen teisiti.

„Mul käed nii värisevad,” ütles vanaema tookord. „Oota, linnupoja, kuni ema tuleb.”

Noogutasin ja mõtlesin, et kas Jaagup on ka linnupoja. Ta jooksis nii kiiresti, nagu lendab varblane. Aga siis jäi ta seisma, garaaži juures, vajus kummargile ja vist kõhis. Võib-olla hakkas tal kõhus keerama ja ta oksendas kiluvõileiva kusagile põõsasse, ka seda võis juhtuda. Kaugele ta ei lennanudki. Jaagupi lend jäi lühikeseks. Jaagupi lend kustus padrikus ja siiani ei teatud tõde. Vahel tundus mulle, et varjud vist teadsid.

Kui ma matustel kirstu vaatasin, ei olnud seal Jaagup. See oli kaltsunukk, kes kandis Jaagupi riideid ja kellele oli pähe joonistatud nägu. Seal, nuku liikumatul rinnal, olid valged lilled. Palju valgemad kui nuku enda nahk.

„See ei ole ju Jaagup,” ütlesin ma kõvasti ja vanaema laksas mulle vastu kukalt. Tema pettunud pilgust vaatasid vastu vanaisa silmad. Kukul tuikas ja mina ei saanud aru, miks ta oli niimoodi käitunud. Mõtlesin, et äkki teeb keegi kurja nalja, aga Jaagupit ei olnud kuskil. Ja kui ma koju jõudsin, ei olnud teda sealgi.

Emä istus laua taga, põsed punased ja silmad vidukil. Ka vanaema nägi teistsugune välja. Ta võttis räti peast ja lasi käel kolksuga lauale kukkuda. „Ei ole sõnu,” ütles ta vaikselt ja emä noogutas.

Õuest kostis kassikräun ja mina jooksin uksele, et Miisu tuppa lasta. Ta käpad jätsid põrandale porised jäljed. Lõpuks hüppas ta köögilauale, otse vanaema ilusa räti peale. Seepeale käratas vanaema: „Ilgavene kassiroju!” Ja Miisu ehmus ära. Jätsin täiskasvanud nukrutsema ja leidsin kassi üles. Ronisin Miisu kõrvale voodi alla. Kui välja hingasin, sibasid tolmurullid minust eemale. Nad nägid välja nagu äbarikud hiirepoad. Miisu pidas targemaks neid mitte püüda. Ma vaatasin teda ja õppisin.

3

Kui poodi tuli uus kaup, oli vanaema esimene, kes huuled punaseks võõpas ja koti kaasa haaras. Ta ütles mulle päris tõsiselt: „Nüüd lähme ruttu vorsti ostma.”

Ma teadsin, et temaga sammu pidada on raske, kuid sidusin minagi räti juustele ja võõpasin huuled ruugeks, mille peale vanaema mu pange kohale surus ja värvi veega maha nühhkis. Ta käed olid soonilised ja karedad ja lõhnasid kartuli-koorte järele. Neil oli juures mulla lõhn. „Kus sina nüüd uulitsale ilutsema! Ise oled alles laps.” Ja olingi. Ma ei käinud veel koolis. Ma ei teadnud, kuidas on õige poodi minna. Tegin mõttes märkuse, et vorstisabas seismiseks võib huuled värvida vaid vanaema. Mõned asjad on lastele lihtsalt keelatud.

Vanaema rühkis ees ja hõikus mind järele. Mõtlesin, et targem oleks poolel teel oodata, muidu ei jõua ma tagasi kõndida. Aga ei, tema ootas mind, haaras käsivarrest kinni ja muudkui tiris. Tee tolmas nii meeletult, ma mäletan. Linnud juba laulsid õues. Teisi ma ei teadnud, kuid rasvatihase tuttav sitsikleit kõlas eriti erksalt. Kõik need korrad, mil olin oma lühikese elu jooksul kuulnud sitsikleite, ladestusid üksteise otsa, nõnda et tekkis koor. Nostalgiline kakofoonia, mida tuli pisut vastumeelsena armastada. Pärast talve oli igasugune kevade märk nagu kingitus.

Vihma polnud mitu päeva sadanud, aga pori lehkas kevadiselt. Mulle meeldis see lõhn. Tõmbasin kohe mitu sügavat sõõmu ja ohkasin häälekalt. Vanaemale see ei meeldinud. Temal oli kiire. Temal oli vaja esimesena poodniku juurde jõuda, kuigi juba eemalt võis näha, et me polnud esimesed. Aga vanaema lootus ei kustunud.

„Küll me jõuame,” lausus ta kindlalt ja noogutas takka. „Ega meid ilma ikka ei jäeta. Ma olen omal ajal silma nii mõnigi kord kinni pigistanud, et... Ah, mis ma sulle ikka heietan. Aga headus võiks ometi tasutud saada. Kui siin maa-ilmal veel Jumal on...” Vanaema ei olnud usklik. Kuid ta polnud leidnud paremat nimetust sellele, kelle poole ta aeg-ajalt pöördus.

Vasse sõitis teisel pool teed rattaga. Ta oli selle hiljuti roheliseks värvunud, täitsa männikarva. Nüüd ta lehvitas ja mina lehvitasin vastu, aga vanaemale see ei meeldinud.

„Neid poisse ma ei usu,” porises vanaema. „Tea, mis tast saab. Vast läheb raudtee peale nagu isagi.”

„Minu isa oli ju ka raudtee peal,” ütlesin.

Vanaema sikutas mind tugevamalt. Jalad läksid sõlme ja ma koperdasin, aga vanaema oli nii tugev, et hoidis mu püsti. „Tule, tule. Erinevalt teistest on sinu isa hea mees. Tema vähemalt ei joo. Sellepärast ta ära tuligi. Teised jõid nii, et maa must.” Ma koperdasin jälle. „Vaata ka, kuhu sa astud.”

Ja mina vaatasingi, aga siis ei näinud ma enam, mis ümberringi toimus. Vaatasin nii pingsalt maha ja lugesin kive. Kujutasin ette, et igaühel neist on küljes kuivanud tatilärakas, aga ei osanud arvata, kas ainult Hannese või veel kellegi oma. Ma ei näinud ka seda, kui Hannes otse meie kõrvalt kodu poole lonkis ja vastu mu õlga riivas. Kartsin nii väga, et vanaema pahandab mu aeglase tempo peale, et valisin hoolikalt samme ja hoidsin kiirust ega näinudki, kuidas Hannes oma mütsilätuga mööda rühkis. Kuulsin ainult, et keegi selja taga sülitas ja pigistasin silmad korraks kinni. Järjekordne kivi määrds larakaga. Judisesin õudusest. Koju jõudes pildusin korjatud kivid tagasi loodusesse, isegi selle, mille Jaagup oli kunagi kinkinud. Selle viskasin veel eriti kaugele, sest äkki oli Jaagup enne kinkimist sellele sülitanud ja minu selja taga siis naernud. Võib-olla olid nad kõik koos poistega naernud ja kutsunud mind sestpeale tatikaks.

4

Ma ei mäleta täpselt, kuidas Musti suri, aga koolis ma siis veel ei käinud. Oli kevad ja kraav oli täitunud veega. Sealsamas kõrval lamaski Musti külili poris, ülased ümberringi õitsemas, tuul keerutamas kuivanud lehtede puru ja mu juuksesalke. Mina seisin pisut eemal, silmad vesised. Vaatasin, käed rippus, ega osanud esialgu midagi teha. Kui mõni pisar langeski, siis ainult seetõttu, et kevadtuul oli nõnda tugev ja lausa kiskus vee silmanurka.

Musti oli tore lehm. Musta-valgelaiguline. Mustile meeldis, kui talle nina peale pai tehti ja vahepeal surus ta nina tugevalt vastu peopesa ja tõmbas keelega üle sõrmede. Musti karv oli sile ja pehme ja ta andis head piima. Rammusat piima, mida oli hea otse karrast isukalt luristada, kuigi see emale ega vanaemale ei meeldinud, aga mõnikord tegid nad ise ka nii ja andsid mullegi andeks.

Ma arvan, et Musti oli vanaema lemmik. Vanaema kallistas Mustit palju rohkem kui mind, aga ega ma seda pahaks ei pannudki. Minu arust oli tore, et keegi Mustit nii palju hoolis. Ühtäkki oli Musti maas, kange ja kare. Kärbsed olid ennegi ta kohal tiirelnud, kuid nüüd oli neid rohkem. Neid oli nii palju, et ma ei julgenud neid ära ajada. Seisin lihtsalt eemal ja vaatasin, julgemata häält teha või koju joosta, et vanaemale teatada, mis juhtunud. Ma arvan, et vanaema oleks pahandanud. Mitte seetõttu, et mina

oleks süüdi olnud, vaid et ma üldse nii kaugele jõlkusin. Ta oli andnud mulle hoopis ülesande kanu toita, aga mina olin kõndinud eemale. Tahtsin näha, kui palju on kraavis vett. Tahtsin kummikutega kraavi hüpata ja vett pritsida. Tahtsin ülaseid korjata. Tahtsin oksaga lehesuppi segada. Ja nõnda avastasin ka Musti.

Mõtlesin, et kes meile nüüd piima annab. Mõtlesin, et nüüd pean manna-kreemi sööma kuivalt, aga see mulle ei meeldiks.

Raudtee poolt koperdas ligemale Hannes. Müts kukkus maha, otse pruunidele sügislehtedele, mis lume alt välja sulanud. Hannes raputas mütsi kuivemaks ja pani tagasi pähe, nina pisut krimpsus, sest nüüd oli märg müts vastu pead. Ta kohmetus, kui mind märkas. Selja tagant kostis veel hääli. Seal olid Vasse ja Rihhard ka. Nad mükslesid ja tirisid teineteist.

„No mis nüüd?” uuris Rihhard ja müksas kohe Vasset, kes puutüvest tuge otsis.

Rihhard kaldus ettepoole ja naeris, käed põlvedel. „Sa väike nõid,” ütles ta. „Nüüd kaetasid lehma ära, ah?”

Pilgutasin nende poole silmi. Tuul oli pisarad ära puhunud. Silmad olid kuivad.

„Surnud lehm!” imestas Vasse ja lõi käsi kokku.

„Kuradi tatikas,” vangutas Rihhard pead. „Või et tema on hakanud nõiaaks.”

„Kus te üldse käisite?” küsisin ma pahuralt. „Üle raudtee ei tohi ju minna.”

„Või tema tuleb keelama!” naeris Rihhard. „Sa oled lihtsalt kade, et keegi tatikat kaasa ei võta. Ei võtnud Jaagup ja ei võta meie ka.”

„Lähme edasi,” ütles Hannes. „Pole mõtet temaga.”

„Tatikas ja nõid,” salvas Rihhard. „Kelle sa järgmiseks kaetad?”

„Äkki kaetab sinu?” pakkus Vasse.

„Või hoopis sinu, kui sa veel palju mögised.” Rihhard pani Vassele jala ette, kuid too ei kukkunud, vaid klammerdus Rihhardi külge. Nad nügelesid ja kõndisid siis edasi.

Hannes libistas käed taskusse ja astus lähemale. „Aga päriselt... Mis sa selle lehmaga tegid? Kade olid või?”

Raputasin pead. „Miks te nii õelad olete?”

„Me pole õelad, vaid ausad,” parandas Rihhard. „Ausus on voorus, tatikas. Mitte et sina seda teaks. Sul suu ju puhta suitseb. Ma olen näinud küll. Nagu auruvedur.”

„Nagu vana Ülo korsten, kui too sauna üle kütab!” naeris Vasse. Ta ei teadnud, et ma olin näinud. Et ma teadsin tema ja Pille saladust.

„Te siis teate, mis juhtus?”

Vasse langetas pilgu ja patsutas Rihhardit õlale. Nad tundusid nii rumalad. Kuidas oli Jaagup üldse tahtnud nende sõber olla?

Hoopis Hannes oli see, kes vastas: „Sa pärid liiga palju.” Kuid seekord ei lisanud ta sinna juurde „tatikas”. Seekord tundus, et Hannes hoidis ennast tagasi. Ma ei teadnud, miks.

Kui poisid aiaveerelt tänavale kõndisid, seisin mina veel Musti juures ja vaatasin raudtee poole. Sealt, üle rööbaste olid nad tulnud. Sealt võsa vahelt olid nad heinamaale ilmunud. See tähendas, et peidupaik oli veel alles. See tähendas, et nad käisid seal endiselt, kuid polnud täiskasvanutele öelnud. See tähendas, et mina olin ainus poiste endi, kes nende saladust teadis.

Lõpuks ma ütlesin. Ütlesin vanaemale, et Mustit enam pole. Ta ohkas ja kallistas mind. „Nii palju surma,” sosistas ta. „Ja et sina pidid nägema. Võeh.” Õhtul läks isa naabrimeestega Mustit ära viima. Keegi ei tahtnud teda jätta kraavi kõrvale kõdunema. Pealegi meelitanuks see ligi metsloomi, aga meil olid kanad, keda rebase eest kaitsta, ja koerad, kes olid piisavalt väiksed, et ei suudaks hundile vastu hakata. Vanaemaga punusime varajastest lilledest õrna pärjagi, et pärast hauale panna, kuigi kahtlustasin, et kääpa all polnud Musti. Selleks oli mullakuhi liiga väike. Kahtlustasin, et haud oli kaevatud vanaema ja minu meele-heaks. Kahtlustasin, kuigi ma veel koolis ei käinud. Aga on asju, mida koolis ei saagi õppida.

5

Istusin trepil, võililledest pärg peas. Kartsin, et sipelgad on pääsenud juustesse, ja kratsisin paranoiliselt kukalt, aga tol suvel olid sääsed hullemad. Isegi poolvigasena suutsid nad verd imeda ja naha sügelema ajada. Vanaema tupsutas kuplasid ikka viinaga ja lohutas, et vähemalt linnud saavad söönuks.

„Ja jõuavad sügisel ära lennata?” küsisin mina.

Vanaema noogutas. „Sääsed on ka vajalikud, isegi kui nad segavad. Ja mida tähendab, kui sääsk tahab verd imeda?”

„Et veri on hea,” vastasin mina. „Terve.”

„Just. Terve inimese veri. Ega sääsed lollid ole.”

Ma tahtsin nii väga küsida, kuid ei julgenud. Tahtsin küsida, mis Jaagupiga juhtus, kuid ma polnud kindel, kas täiskasvanud üldse teadsid. Tahtsin öelda, et Hannes ja poisid ilmselt teavad, kuid valetasid. Selle asemel ma vaikisin. Selle asemel vedasin ma sõrmeotsaga ringe ümber sääsekuplade ja mõtlesin, kuidas võiks inimese peal aastaringe lugeda. Kas kusagile tekivad ringid? Kortsude järgi on ju raske. Ma olin proovinud. Kas või poejärjekorras olin tädide kortsud kokku lugenud, kuid ei osanud ikkagi vanust pakkuda. Olin küünitanud peegli ees, et leida enda nahalgi kortsud üles, kuid neid justkui ei olnud. Ainult siis, kui kulmud kõrgele tõstsin, tekkisid laubale kurrud. Aga neid oli vale arv.

Nüüd istusin trepil, pilk suunatud sirgele tänavale, mille lõpus oli seesama pood, kus me vanaemaga aeg-ajalt käisime. Siit see ei paistnud, sest silmapiir kaardus. Pealegi oli tänav tolmune. Aga vanaema ütles, et õhtul hakkab sadama ja siis pole ka enam sääski.

„Mille järgi sa seda ütled?”

Ta kehitas õlgu. „Tunne on selline. Vasem põlv valutab.”

„Aga mul ei valuta,” ütlesin mina mõtlikult.

„Sa pole ka nii ilmatundlik kui vanad inimesed.”

„Aga millal ma tean?”

Vanaema patsutas mind seljale ja naeratas. „Sinna on aega, linnupoja. Ära taha nii ruttu suureks kasvada.” Ma ei saanud aru, miks.

Miisu hiilis eemalt ligi, liikumatu hiir hambus. Ta saba oli uhkelt püsti, kui ta üle peenra kõndis ja meisterlikult trepile, otse minu kõrvale hüppas. Hiire poetas Miisu mulle sülle.

Vaatasin seda halli tegelast. Mul hakkas kurb. Ma ei osanud hiirega midagi peale hakata. Ta nägi välja nii armas ja armetu. Ma ei julgenud teda isegi koertele mängida anda, kuigi nad oleksid kindlasti tahtnud. Miisu lükkas pea vastu mu kätt ja nurrus vaikselt. Keerasin seelikuääre üles ja kõndisin kuuri taha, kus oli lahtine muld. Ema tahtis sinna peenart teha. Sinnasamasse, kus Pille oli andnud Vassele suud. Ja sinnasamasse matsin mina Miisu püütud hiirekese. Kaevasin kätega augu ja libistasin hiire seelikuservalt sinna. Hall kogu kukkus vaikse potsatusega auku. Lükkasin talle mulla peale ja tasandasin kenasti ära. Võimalik, et koerad kaevasid ta hiljem üles. Võimalik, et nad siiski mängisid temaga. Aga mina olin andnud endast parima. Võtsin pärja peast ja asetasin hauale. Ma teadsin, et Miisu polnud süüdi. Kassid püüavadki hiiri, selle jaoks ta meil oligi. Aga pisut kahju oli siiski. Huvitav, kas Jaagupi oli kätte saanud ka keegi, kes teisiti ei osanud. Nagu Miisu. Huvitav, kas ta viis Jaagupi kellegi trepile, et saagiga uhkustada. Mul tuli hiire pärast lausa pisar silma. Tundsime kaasa Miisulegi, et ta ei osanud olla teisiti. Ja siis meenus, et Jaagupi pärast polnud ma veel nutnud. Üritasin. Punnitasin pisaraid, aga niipea, kui Jaagupile mõtlesin, muutusin tuimaks. Pisaraojad kuivasid. Silmade taga oli kõrb.

6

Aeg-ajalt unistasin koolist. Näiteks siis, kui isa põlve peal kõlksusin. Aga viimasel ajal oli hinges hirm, et kušeti alt roomab välja põlevate silmadega Jaagup, kes pole enam üldse enda moodi. Ja ta tuleb mulle ette heitma, et miks ma pole tema pärast veel nutnud. Küsib, lausa nõuab, et miks olen ma unustama hakanud. Kartsin, et mängukarud on nendesamade mustade matuselintidega poodud ja lohisevad tal järel. Täpselt samamoodi nagu kilukarbid tookord, kui pulmarong majast mööda sõitis. Mina vaatasin aknal. Tõusin kikivarvule ja surusin oma ümara kartulinina vastu klaasi, kohe kärbsenustatäppidele, mida ei märganud. Õues akna taga õõtsus võrgul ämblik. Tuul ei puhunud teda ära. Puhus hoopis ühe uimase kärbse võrku. Ta jäi pinisema. Jäi abi paluma. Jäi jumalat hüüdma. Kuulsin ainult kilukarpe, mitte palveid. Kuulsin mootorimürinat ja kilkeid. Nägin, et pruudi valge loor lehvis autoaknast välja, laperdas nagu voodilina, ainult kergemalt ja ilusamalt. Ma olin nii kade. Ma olin lausa nii kade, et hüppasin ruttu toolilt maha, nina natuke hell, ja jooksin vanaema seelikusabast tirima.

„Tee mulle ka!” nõudsin. „Tee mulle ka üks loor. Mina tahan ka abielluda!”

Vanaema kortsuline nägu vaatas mulle heldelt otsa. Ta oli just kudunud ja hõõrus nüüd tuikavaid käsi.

„Ja kellega sina meil abiellud?”

„Kes vaid võtab. Mina tahan loori kanda!” ütlesin meelekindlalt ja lõin jalaga vastu maad, nagu olin näinud isa tegemas. „Mina tahan ka, et loor tuules laperdaks.”

Vanaema tegigi. Traageldas vana tolmuse siidkardina ääre ja tõmbas siis krooki. Tegi mitu sõlme, et niit hargnema ei hakkaks. Ta küll luges mulle sõnad peale, et ma kardinat trööpama ei hakkaks, aga sisimas teadis ta küll, et see valge, seismisest tegelikult juba hallikaks tõmbunud kardin lõpuks poriseks saab või kuskile kinni jääb. Aga tema nautis minu õnne. Nautis, et väike tirts nõnda särab ja ei mõtlegi elu tumedaist palgeist.

Loori kinnitasin nallidega juustesse ja keerlesin uksest välja nagu pilve-sammas. Aga õrnalt. Sama õrnalt, nagu langevad võililleseemned, kui need varre küljest puhuda. Tippisin üle kivitrepi ja hõljusin astmetest alla. Kanad kaagutasid, pahandasid minuga. Siga tõstis nosu künast ja vaatas mind oma väikeste sõstra-silmadega. Vares lendas üle pea, nii kontrastne minu valge looriga. Nii nõiduslik. Lehvisin ja tantsisin. Tuul pugesi siidmustrisse, vonkles ja viugles, vilises kõrvus. Loor oli nagu pikad juuksed. Loor oli kergus, kuigi peal oli natuke raske ja lõpuks tundsin tuiget.

Ma polnud näinud aknast muud kui neid ilusaid loorimustreid. Vanaema oli näinud midagi muud. Meenutas papat ja mõtles, et kuigi arm oli ilus, siis oli valus ka. Sellest oli sündinud ema, kräsujuukseline, tahmatäpiline, jahutolmune, aga mõtle, mis arme vanaema kõhul kandis. Kui saunas käisime, nägin minagi. Ma ei julgenud küsida, aga mõtlesin, et sarnaseid radu olen näinud taevalaotuses. Siis, kui lennuk venitab juti, nagu ader tõmbab vaod kartulipõllule. Aga mis idaneb lennukiradades? Mis idaneb vanaema kõhus?

Aga mure hääbus. Selle pühkis ära mu valge liuglev loor. Korraaks.

7

Lennuk lendas üle maja. Jättis endast maha valged triibud nagu kassi piimased vurrud. Piima sai ema kellegi tuttava käest ja isa juba teadis kedagi, kes oli nõus müüma meile uue lehma. Vanaema pakkus, et mina võiksin nime mõelda, aga vaatasin hoopis aknast raudtee poole ega kuulanud. Oksad liikusid. Keegi kõndis seal. Luristasin supipera kiiresti alla, kuigi vanaema keelas, et süüa ei tohi kunagi kiiresti. Sööki peab nautima. Aga kauss oli tühi, pilt põhjast välja ilmunud – see oli laevuke helesinistel lainetel –, ja mina juba tänasin. Suskasin jalad kingadesse ja jooksin õue. Päike pimestas. Pidin tõstma käe silmadele, et paremini näha. Siiani polnud ma sattunud poistele peale, et neile metsa järgneda. Nüüd oli lootust. Nüüd tundus, et nad on suurema salatsemise unustanud. Nüüd tundus, et mu jalad on piisavalt kiired, et neile järele jõuda.

Rihhard oli rivis viimane ja kõige häälekam. Ta leidis üles kõik oksad ja astus neile peale. Hannes oli ees ega jaksanud teda enam korrale kutsuda, aga Vasse pööras vahepeal ümber ja sisises. Pidin hoidma puude varju, et nad mind ei näeks. Pidin mõtlema end vaikseks nagu Miisu, väikseks nagu hiir. Kujutlesin, et olen läbipaistev nagu kardinapits.

„Kas sa tõesti vaiksemalt ei saa?“ pahandas Vasse. „Kui keegi peaks läheduses olema, kuulevad nad meid kilomeetri kauguselt. Sa oled nagu tank, mis üle sõidab.“

„Tankid on võimsad,“ lausus Rihhard ja lükkas oksad eest, kummardudes pisut. „Sa ütled, et ma olen võimas? Võib-olla kui sa mind nii palju korrale ei kutsuks, oleksime üheskoos vaiksemad ka. Isegi metsloomad krabistavad, kui kõnnivad.“

„Vait ei oska sa ammugi olla.“

Hannes oli neil juba eest ära läinud, teda ma enam ei näinudki. Hannes oli sihikindel ja vaikne. Hannes meenutas Jaagupit. Võib-olla sellepärast ma tema tähelepanu otsisingi. Jõlkusin temaga kaasa, et ta mind märkaks, isegi kui ainult selleks, et mind tattninaks kutsuda.

Pea kohal kraaksus vares ja kusagil eemal oli kuulda rähni toksimist. Takerdusin ämblikuvõrku ja peaaegu kiljatasin. Hõõrusin nägu, et kõditavast tundest lahti saada. Ladvast kukkus käbi ja ma ehmusin, kuid poisid olid minust kaugemal. Kiirendasin sammu, hoides madalale. Ühes kohas astusin veeniresse, sest polnud varem seal käinud. See oli esimene kord üksinda üle raudtee. Külma vesi

õpetas jalgeesist hoolikamalt jälgima. Kogemus õpetas seda, mida silmad ei suutnud. Isale meeldis ikka öelda, et inimene õpib harva teiste vigadest, pahatihti ka mitte enda omadest.

Teadsin, et pean veel mitu korda poisse jälitama ja raja märgistama, enne kui julgen päris üksi peidupaika minna. Mul olid kodus paelad, mida okste külge siduda. Aga neid pidin siduma nii, et poisid ei märkaks. Kui ema küsis, valetasin. See oli vist esimene kord, kui päris tahtlikult valetasin. Ütlesin, et hiired on paelad ära viinud. Mul oli meeles, et luti kohta oli nii öeldud. Kui hiired viisid luti, miks ei võiks nad ka paelu vedada? Ema surus huuled küll kokku ja ma sain aru, et ta ei uskunud, aga ta ei öelnud ka midagi. Võib-olla mõistis ta, et mõnikord tuleb valetamine kasuks.

Uuel päeval tulin uute paeltega ja muudkui sidusin. Ikka nii, et ainult mina neid näeksin. Ikka nii, et leiaksin tee peidupaigani ja tagasi. Ja seni, kuni ma kusagil kuuse varjus kükitasin, jälgisin poisse. Kuidas nad vedasid laudu ühest kohast teise. Kuidas nad haamriga kopsisid, näod tõsised.

Ja siis lõpuks, kui poisid olid just tagasi pöördunud, jäin mina ootele. Ootasin, et nad ei naaseks. Ootasin, et mitte keegi teine võsast välja ei ilmuks.

Mets oli vaikne. Tuul kahises ja linnud laulsid. Kuulsin putukaid puukoort kangutamas. Võib-olla oli kuskil herilane pesamaterjali otsingul. Ma olin maja juures kuulnud, kuidas herilased näksisid ja nokkisid, lammutasid suutäie haaval katusetala või närisid seinalauda, millelt koorus kollast värvi. Astusin ettevaatlikult kuuseokste varjust välja ja sisenesin sellesse lobudikku, kus poistele meeldis käia ja mida nad olid just kõpitsenud. Ma ei mõistnud selle võlu. Hurtsik. Konku. Käsivarred kattusid kananahaga ja ma judisesin, kuid ei andnud alla. Mõnikord on hirm sõber, sest ta hoiatab tegeliku jubeduse eest. Hirm on see, mis paneb sind turvalisust otsima. Aga seekord ma ei kuulnud. Palusin hirmul tagaplaanile tõmbuda ja oodata. Astusin üle nartsude. Maas olid raamatud, mõned korralikult virna laotud, seljad minu poole, teised laiali, lehed väljas nagu keeled. Mõni oli mao kombel nahka vahetamas, sisu ühes, kaaned teises kohas. Kas poisid käisid siin salaja lugemas? Kas nad ei julgenud tunnistada, et neile võis meeldida miski, mis koolis kohustuslik?

Uurisin seinu ja lage. Neil õitsesid tumedad varjud. Varjud ja kopitus. Talve-rõskus oli leidnud siin endale pesa ja kipitas. Õrn valgus tungis pragudest läbi, suunas kiired risti-rästi hurtsikusisemusse. Viltused naelad olid nagid mängupüssidele. Puudutasin ettevaatlikult sõrmeotsaga üht püssi ja kuigi ma teadsin, et see pauku ei tee, tõmbasin käe eemale. Kõndisin nagu kass ümber palava pudru, piieldes siit- ja sealtpoolt. See oli midagi keelatut. Selle eest oli hoiatatud. „Ärge mängige sõda,” oli vanaema öelnud. „Ärge kutsuge kurja kaela.” Üks nagi oli tühi. Astusin sammukese lähemale ja tõstsin käe, et seda puudutada, kuid ei julgenud. Vaba nagi justkui mulle, aga mind polnud mängu võetud. Olin välja jäänud. Tundsin kadedust. Mitte et ma oleksin tahtnud sõda mängida, aga oleksin ometi jaksanud poistega koos üle heina kasvanud põldude joosta. Oleksin ometi suutnud peos hoida puust relva ja seda võidukalt õhku tõsta. Oleksin võinud nendega nalja visata. Oleksin nõus olnud isegi võileibu kaasa tegema, kui mind oleks tänutäheks ühes võetud. Üks nagi oli tühi, aga miks? Oli see kuulunud Jaagupile? Oli tal olnud mitu püssi? Oli see kellelegi uuele? Kui poisid peaksid Pille kampa võtma, ei andestaks ma neile iial. Pigem kutsugu nad mind elu lõpuni tatikaks, kui et peaksin nägema kedagi teist nende mängudes.

Kükitasin põrandale ja katsusin raamatukaasi. Tolmused ja hallitavad. Krobe-lised. Niisked. Vaatasin nende selgroogudele kirjutatud nimesid ja pealkirju, mitte ükski neist ei tundunud tuttav. Või ehk siiski üks, mis oli kunagi olnud vanaisal raamaturiiulis. Aga nüüd polnud enam vanaisa. Polnud aastaid olnud. Mul olid meeles ainult ta karedad käed. Need lõhnasid mootoriõli ja suitsu järele.

Põrandat katsid õhukesed plaadid ja nende all vilises tuul, nii ma kuulsin, kuigi teadsin, et tuul ei ela maa all. Nihutasin raamatud ja plaadid kõrvale ja pörnitsesin seda haigutavat tühimikku keset

hurtsikut. Nagu rinnakorv, milles puudub süda. Seal õhkus külmust ja pimedust. See oli suu, mis tahtis neelata. Ma olin kui kärbes võrgu ees. Väiksemgi tuuletõmme võis mu hukatusele lähemale tõugata. Teadsin, et ei oska õigesti kukkuda. Seda oli isa mitmeid kordi ette heitnud. „Sa kukud ju valesi! Sa kukud nii, et teed endale haiget.” Aga ma ei osanud keha õpetada. Ta ei kuulanud sõna. Või kasutasin valesid sõnu? Emaga ei julgenud ma kukkumistest rääkida. Viimasel ajal hakkas ta valu peale nutma ja kui isa juhtus seda nägema, sai ta pahaseks. „Kelle on pisarad terveks teinud? Kas sinu? Minu?”

„Need on minu pisarad,” vastas ema, vesised silmad isa poole. „Palun.” Aga mida ta palus, seda ma ei mõistnud. Nägin vaid, et isa ohkas ja astus eemale.

Nüüd astusin sammu servale lähemale, kuid ei näinud, mis põhjas ootab. Valgus-kiired katkesid äärtel. Pimedus lõikas nad ära. Seina vastas oli redel. Lohistasin selle lähemale ja lükkasin üle serva. Redeli jalad toetusid vastu põrandat, ülemine ots ulatus august välja. Hirm ootas mind lävel. Noogutasin ta poole ja asusin redelist alla ronima. Puit ägises keharaskuse all. Pimedus kuulis, kui temasse langesin. Ta jäi vaikseks, ei tervitanud. Ei noogutanud. Astusin viimaselt pulgalt maha ja kuulatasin, kas põrand pudeneb, kas jalgealune kaob. Õõtsusin jalgadel, põlved nõtked, et testida. Midagi ei juhtunud, aga tundsin, et keegi jälgib mind. Silmad harjusid pimedusega. Neelatasin. Tekkinud heli kajatas minust kaugemale. See tähendas, et ruumi sisemus oli suurem. Astusin ettevaatlikult tumedal liival edasi, kobasin kätega, et ei pörkuks millegi vastu. Silmasin kuma. Keegi oli proovinud kaevata ja tekkinud oli tunnel, mille lõpus helendas kogu. Aga see helendus oli sedavõrd õrn, et ma ei suutnud esiti aru saada, kelle või millega tegemist. Seal ta konutas, pea ettepoole vajunud, käed mullased. Jaagup. Ja tema piha ümber klammerdus kurbus. Pilgutasin silmi ja siis vajusid õlad longu. Ka suunurgad keerduvad allapoole. Pilgutasin. Toetasin ühe käe igaks juhuks vastu seina ja teisega hoidsin redelipulgast. Korra viilksatas peast läbi mõte, et kui nüüd kukun, kas oskan kukkuda õigesti. Kas isa oleks minu üle uhke?

Kurbus silistas Jaagupi kräsuseid ja liivaseid juukseid, mis kleepusid otsmiku-higile. Jaagup ohkas. Ta oli kuulnud mind tulemas, kuid ei suutnud mulle otsa vaadata, vaid lõmitas edasi. Tükk aega vaikusime niisama. Mina muudkui pilgutasin silmi. Põrnitsesin kord kurbust, kord Jaagupit. Kuidas sai ta siin olla? Kuidas said nad mõlemad siin olla?

„Kaevan, aga välja ei saa,” ütles ta viimaks. Aga tema hääl ei kajanud. Küll aga kõmises see minust läbi, sest olin seest õõnes. Kui ma vargsi ümberringi vaatasin, sain aru, et oleme kaevus. See oli vana kaev, milles polnud enam vett. Ja keegi oli liiva peale kalkanud, et seda täita.

„Aga kuhu sa üldse jäid?”

Jaagup kõikus küljelt küljele, nagu puuoks õõtsub tuules. Ainult et siin polnud tuult. „Kuskile keskele,” vastas ta. „Kuulsin, kuidas mind metsas hõiguti. Hõiguti läbisegi ja mina muudkui kaevasin, aga siit ma välja ei roninud.”

„Miks sa ei hüüdnud?” küsisin.

Jaagup turtsus. „Mida ma hüüan, kui suu on liiva täis?”

Neelatasin.

„Ma kuulsin häält, aga mitte teid, mitte poisse,” tunnistas Jaagup.

„Keda siis?”

„Papat. Isegi Helgi hädist nuttu.” Ta vangutas pead. „Papa oleks parastanud. Papa oleks vastu kukalt laksanud,” ütles ta, nagu viirastusvalust tõmblemas. „Papa oleks teadnud, et ma olen ise süüdi. Meile ju öeldi. Nad kõik ütlesid, et ärge...”

Mäletasin häguselt, et Jaagupi matmistel olin märganud kalmistul väikest hauaplaati. Aga ma ei osanud ju lugeda.

„Kas ema ja isa on pahased?” küsis ta.

Ta pühkis sõrmed kuue vastu puhtamaks. Korraks tundus, et Jaagup kadus tervenisti pimedusse. Ta oleks nagu illusioonist, oma tuttavast keskkonnast, tegelikkusesse lennanud ega suutnud siin enam hakkama saada. Kujutluse võlu oli kadunud.

Ma pidin kõrvale vaatama, sest sain vist aru. Nägin liiva, nägin midagi sealt turritamas, kuid pigistasin silmad kiiresti kinni. Kurbus haakis end Jaagupi küljest lahti ja roomas lähemale, ma kuulsin. Astusin sammu tagasi, hoidsin redelist tugevamalt kinni. Ma ei käinud veel koolis, kuid aimasin, miks poisid polnud rääkinud ja miks täiskasvanud ei tahtnud neid uskuda. Nüüd tuli mul olla seesama nõid, kes segas vihmalompides vastumürki. Kujutasin ette, et mul on võlusõnad. Võlulin südame kivikõvaks, aga kurbus oli seda juba puudutanud. Mul ei jäänud üle muud, kui ruttu august välja ronida. Pilg silmaveest udune, esimest korda udune, lükkasin plaadid tagasi kaevusuule. Heitsin pilgu veel korraks nagidele, eriti sellele üksikule, sellele tühjale, ja kõndisin siis koju. Taskud täitusid paeltega. Nii raske oli sammuda ja neid okstelt lahti sõlmida. Paelad olid nagu kivid. Kurbus oli mu kätte saanud. Ei aidanud see, et onn sinna peale ehitada. Ei aidanud see, et lükata plaadid tühjuse suurele suule. Ei aidanud see, et hiilida aeg-ajalt leinama.

Teistele ma sellest ei rääkinud. Ütlesin emale, et hiired tõid paelad tagasi. Enam ma metsa ei tikkunud, sest äkki oleks keegi näinud, äkki oleks järgnenud.

Ma ei tahtnud, et nad teaks, kus kurbus elab.